

anoreksičarke in požeruha je domisel in odlično izpeljan, oznake same anoreksije in žretja v pogovoru popotnikov na vlaku pa so bolj kot potegnjene iz kliničkih perspektov; to pomankljivost je sicer Lebert – včasih bolj, včasih manj uspešno – skušal premostiti z anekdotično-alegoričnim modrovanjem o smislu življenja in merah naše končnosti.

Ptič je vran je odlična novela za dobro branje ob dobri kavi med kakim sončnim potovanjem z vlakom, strukturno koherentna, stilno dovršena, in kljub prej omenjenim pomanjkljivostim legitimno literarno besedilo, Lebert pa nedvomno pisatelj, na katerega bomo še morali biti pozorni.

Robert Titan Felix

MORFOLOGIJA PRAVLJICE

Vladimir Propp: *Morfologija pravljice*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2005.

Vladimir Jakovlevič Propp, ruski strukturalist, je bil rojen 29. aprila 1895 v S. Peterburgu in umrl 22. avgusta 1970. Najbolj znana je njegova knjiga *Morfologija pravljice*, ki je bila prvič objavljena v ruščini 1928, v slovenščini pa 2005 pri Studia humanitatis (258 strani). Knjigo je prevedla Lijana Dejak, avtorica slovenskega predgovora je Mojca Schlamberger Brezar.

Vprašanje, zakaj je nepogrešljiva Proppova knjiga bila izdana v slovenščini skoraj osemdeset let po njenem izidu, bomo pustili ob strani. Zagotovo pa da bi zgodnejši prevod in izdaja obogatila razvoj slovenske literarne vede in pomagala študentom, učiteljem, knjižničarjem in različnim strokovnjakom ter pravljicarjem oz. pripovedovalcem pri razumevanju tako priljubljene literarne vrste, kot so ljudske pravljice. Že sam literarni

termin pravljica je v osnovi odprt. Propp je v svoji študiji definiral osrednji pojem v smislu čudežnih pravljic. V slovenščini, na osnovi klasifikacije znanstvenice Marjane Kobe, za Proppovo čarobno pravljico uporabljamo termin – model ljudske pravljice. Kljub temu so problemi pri razumevanju pojma pravljica (skazka) še vedno odprti. Pravljica in pravljicarstvo ob koncu 20. in začetku 21. stoletja doživljata neke vrste renesanso, ne le teoretično, ampak tudi praktično, na ravni pripovedovanja pravljic, predvsem ljudskih tudi v Sloveniji, (npr. Pripovedovalski festivali, oddaje Za dva groša fantazije na Radiu Študent, pripovedovanje pravljic za otroke in odrasle širom po Sloveniji ipd.).

Če se opremo na glavne teoretike modela ljudske pravljice v 20. st., lahko rečemo, da v grobem obstaja šest različnih pogledov na model ljudske pravljice. Prvi je folklorističen in se nanaša na finskega teoretika Anttija Aarneja (*The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*, 1910) in Stitha Thompsona (*The Motif-Index of Folk Literature* 1961, 1987). Drugi je strukturalističen (Vladimir Propp: *Morfologija pravljice*, 1928, v slov. 2005). Tretji je literarni (Max Lüthi: *The European folktale: form and structure* (v nem. 1947, v angl. 1986). Četrty je psihoanalitski (s podtipi: C. G. Jung (*Four Archetypes*, v nem., v angl. 2002), Bruno Bettelheim (*The Uses of Enchantment*, 1976, v slov. *Rabe čudežnega* 1999, 2002), Marie Louise von Franz (*Archetypal Patterns in Fairy Tales, Feminine in Fairy tales, The Psychological meaning of Redemption Motifs in Fairytales, Shadow and Evil in Fairy Tales, The Interpretation of Fairy Tales; Individuation in fairytales*). Peti je sociološki (Jack Zipes: *Breaking the Magic Spell: Radical Theories of Folk and Fairy Tales*, 2002, *Happily Ever After*, 1997, *The great fairy tale tradition: from Straparola and Basile to the brothers Grimm*,

2001). Šesti je feminističen (Maria Tatar: *Off with Their Heads! Fairy tales and the Culture of Childhood*, 1993; *The Hard Facts of the Grimms Fairy Tales*, 2003; *The Classic Fairy Tales: Texts, Criticism*, 1998; *The Annotated classic Fairy Tales*, 2002; *The Annotated Brothers Grimms*, 2004; *Secrets beyond the Doors: The Story of Bluebeard and His Wife*, 2004) idr.

Odlomek in kratka interpretacija Proppove knjige je bila delno predstavljena v knjigi *Ruski formalisti: izbor teoretičnih besedil* v prevodu Draga Bajta in Frana Jermana, ki jo je uredil rusist Aleksander Skaza (1984). Omenjeni fragmentarni prevod je potrebno omeniti ravno zaradi različnih prevodov ključnih Proppovih terminov, ki se razlikujejo (pošiljatelj, prejemnik, subjekt, objekt, pomočnik, nasprotnik, lažni junak), tako je npr. ključna oseba, imenovana — nasprotnik, v pričujoči knjigi pa je imenovana škodljivec. Različni prevodi terminologije so predmet drugih razprav.

Bistvo Proppove teorije je, da je poleg znamenitih 31 funkcij nastopajočih oseb (sestavnih delov pravljic in odnosa posameznih sestavin), ki se ponavljajo v skoraj vsaki ljudski pravljici, tudi sedem značilnih pravljичnih likov (pošiljatelj, prejemnik, subjekt, objekt, pomočnik, nasprotnik, lažni junak). Propp je kot tipičen predstavnik ruskega formalizma ugotovil nekaj stalnih in nekaj spremenljivih sestavin v modelu ljudske pravljice. Prve je poimenoval dejanja ali funkcije, te so nespremenljive in jih je 31, spremenjajo se le nosilci ali liki v pravljici, ki uresničujejo te funkcije, in jih je sedem. Inventivno za svoj čas in pronicljivo je ugotovil, da je za preučevanje modela ljudske pravljice izjemno pomembno:

- 1) KAJ (dejanje, aktivnost) delajo liki v pravljicah,
- 2) KDO (osebe, vršilce dejanja) kaj dela in
- 3) KAKO (način dejanja) dela.

Tudi sam Propp se je zavedal odprtosti terminologije, npr. sam je omenjal, da funkcije nastopajočih oseb Veselovski imenuje motivi, Bedier pa elementi, dodala bi, da bi jih tudi Stith Thompson imenoval motivi. Na začetku je definiriral, potem generaliziral (določil) in na koncu abstrahiriral pravljice, funkcije in like. Prvič: pri določanju funkcij je potrebno odmisлити lik, ki to funkcijo opravlja. Določitev funkcije je izražena ali ubesedena s samostalnikom, ki izraža dejanje (glagolnikom oz. samostalniško glagolsko obliko, ki pomeni dejanje, stanje). Definiral je 31 funkcij: odhod, prepoved, kršitev, poizvedovanje, izdaja, prevara, pomagaštvo, škodovanje, posredništvo, odpor, odprava, preizkušnja, odziv, prejem, premik, spopad, označitev, zmaga, premostitev, vrnitev, pregon, rešitev, prihod, zahteve, naloga, razrešitev, prepoznavna, razkrinkanje, preobrazba, kazen in poroka. Drugič: dejanja ne moremo določiti zunaj konteksta pripovedi. Upoštevati je potrebno pomen določene funkcije v zaporedju funkcij (npr. junak se ne more najprej poročiti, potem pa se šele roditi). Enake funkcije v različnem kontekstu imajo različen pomen, npr. poroka junaka z junakinjo se razlikuje od poroke stranskega junaka s stransko junakinjo. Prva opomba znotraj te točke je, da so funkcije osnovne sestavine pravljice, zato so stalne in nespremenljive prvine pravljice, ne glede na to, kdo igra ali izvršuje to funkcijo ali vlogo. Druga opomba je, da je število funkcij v modelu ljudske pravljice omejeno na 31, zato so funkcije stalnice. Tretja opomba je, da je zaporedje funkcij (nalog, vlog, dejavnosti, dejanj, delovanja) vedno enako.

V svojem predgovoru Propp omenja tudi enega prvih raziskovalcev pravljic, finskega folklorista Antti Aarneja (1910), njegovo delo je postalo podlaga za znani AT (Aarne-Thompsonov indeks motivov) in folkloristično metodo raziskovanja modela ljudske pravljice,

ki je sicer doživela nekaj posodobitev, tudi kritik, vendar je, tako kot Proppova knjiga, mejnik pri preučevanju modela ljudske pravljice. V *Morfologiji pravljice* so za razumevanje, posebej študentom, pomembne tudi priloge v knjigi *Morfologija pravljice*, ki jim pomagajo pri razumevanju enaintridesetih funkcij, označenih z matematičnimi simboli in podfunkcijami, npr. priloga 1 je neke vrste dogajalna premica oz. shematski prikaz vsebine in poenostavitev teorije. Sestavljena je iz naslednjih shem: 1. izhodiščno stanje (ima 23 vsebinskih prvin), 2. pripravljalni del (21 prvin), 3. zaplet (23 prvin), 4. darovalci (11 prvin), 5. od pomočnikovega vstopa do prve linije (45 prvin), 6. začetek druge linije (45, ker je ponovitev prve linije) in 7. nadaljevanje druge linije (23 prvin). Zanimiva je tretja priloga, ki v obliki matematične razporednice prikaže siže knjige. Nepogrešljiv je tudi seznam okrajšav, ki olajša razumevanje besednega gradiva, ponazorjenega z matematičnimi simboli. Zanimivi so tudi geometrijski prikazi dogajalnih premic – prve linije, druge linije ipd., ki jo Propp imenuje asimilacija dvojnega in/ali trojnega pomena posamezne funkcije.

V nadaljevanju študije je Propp zapisal, da je možno tudi združevanje funkcij; omeni, da vse (ljudske) pravljice nimajo vseh funkcij, kljub temu pa je zaporedje funkcij stalno in se ne spremeni. Potem razlaga pomen t. i. enotipskih pravljic, kar pomeni, da omenjene stalnice veljale za tip ljudske pravljice, ne pa za drug tip (model) npr. avtorske ali sodobne pravljice. Metoda njegovega raziskovanja zgradbe ali morfologije pravljic je deduktivna, saj sklepa iz splošnega na posamezno. Na osnovi študija 100 ljudskih pravljic, ki jih je poimenoval čarobne pravljice (ki so enotipske), je izvajal ali sklepal od gradiva (vzrok) k funkcijam (posledice). V pravljicah je sedem spremenljivih likov: škodljivec, darovalec, pomočnik, carična, pošiljatelj,

in lažni junak. Ravno pri poimenovanju pravljičnih likov je tudi nekaj prevodnih razlik, ki pa ne zmanjšajo pomena knjige. Veliko vrednost knjigi oz. prevodu dasta tudi študiji J. M. Meletinskega in študija vodilnega antropologa Cl. Levi-Straussa (ta pravljico pojmuje kot »oslabljeni« mit). Zanimivo je Levi–Straussovo pojmovanje mitemov oz. konstitutivnih enot na ravni stavka, kar je podobno Proppu, ki je te konstitutivne enote poimenoval funkcije, Antti Aarne in Stith Thompson motivi, Lüthi strukture itn.

Vladimir Propp je v danes temeljni knjigi *Morfologija pravljice* pokazal shematičnost modela ljudske pravljice, ki ga imenuje čarobna pravljica (volšebnaja skazka) na osnovi sižerja (snovi) in iz sintagmatskega vidika. Odkril je invariantnost enaintridesetih funkcij (postopkov/dejanj nastopajočih oseb v pravljici), linearno zaporedje funkcij in število sedmih spremenljivih vlog, razdeljenih med konkretnimi osebami v modelu ljudske pravljice. Njegova sinhrona strukturalistična analiza je imela velik vpliv na številne znanstvenike in strokovnjake na začetku 20. pa tudi 21. stoletja in nedvomno sodi med nepogrešljive študijske pripomočke. Kdorkoli se želi ljubiteljsko, zlasti pa poklicno ukvarjati s pravljicami, ne more mimo Proppove knjige, ki je mejnik v literarni vedi 20. stoletja. Hollywoodski filmski režiserji so si Proppov model poenostavili in na njegovi osnovi snemajo visokoproračunske filme, ki pa niso čarobne, ampak ekonomske »skazke«. Ne glede na slovensko osemdesetletno zamudo pri izdaji knjige, gre za eno izmed vrhunskih znanstvenih raziskav modela ljudske pravljice v 20. st., katere vpliv na nadaljnje raziskave je bil izjemen in še vedno traja. Številni znanstveniki se sicer niso strinjali s Proppom in so polemizirali z njegovimi idejami, a Proppovo knjigo je vsekakor treba prebrati in preštudirati, ne glede na različne teoretične poglede, ki mogoče

vidijo dlje, zato ker so se napajali ob Propovem strukturalističnem vrelcu.

Milena Mileva Blažić

IZJEMNO LITERARNO ODKRITJE

Prelepa Angiola. Izgubljene sicilijanske pravljice Laure Gonzenbach.

Prevedel Jack Zipes. New York: Routledge, 2005.

Jack Zipes, eden izmed vodilnih literarnih znanstvenikov na področju pravljičarstva, profesor za nemščino z univerze v Minesotti v ZDA, je v angleščino prevedel zbirko sicilijanskih pravljičaric Luise Rubini *Fiabe siciliane* (1999). Najprej je prevedel 1. del (*Beautiful Angiola*, 2003), potem 2. del (*The Robber with a witch's head*), lani pa sta izšla oba dela v integralni verziji (*Beautiful Angiola: The Lost Sicilian Folk and Fairy Tales of Laura Gonzenbach*, 2005).

Čeprav je Laura Gonzenbach objavila zbirko sicilijanskih pravljičaric v nemščini že leta 1870 in čeprav jih je tudi ameriški folklorist Thomas F. Crane v knjigi *Italijanske popularne pravljice* (1885) objavil nekaj, se je potem za knjigo izgubila skoraj vsaka sled, sklepajo, da je bila celo zažgana. Leta 1964 je avtoričina vnukinja Renata La Racine poskušala z objavo priklicati pomen zbirke pravljičaric svoje babice, toda neuspešno. Leta 1970 je tudi nemški folklorist Rudolf Schenda objavil o njih dva članka, a spet brez vidnega uspeha. Šele leta 1999 je Luisa Rubini v italijanščini objavila kompletno verzijo z uvodom in anotacijami. Žal niti ta integralna objava v Evropi ni zbudila večjega zanimanja. Šele s prevodom v angleščino, s predgovorom in anotacijami Jacka Zipesa je zbirka dobila po-

membno mesto. Po Zipesovem mnenju je ta zbirka pravljičaric kakovostnejša in pomembnejša kot zbirka pravljičaric bratov Grimm. Sicilijanske pravljice L. Gonzenbach so zapisane s stališča ženske in v visoko kultiviranem jeziku.

Folkloristka Laura Gonzenbach je bila rojena v bogati protestantski švicarsko-nemški družini v Mesini na Siciliji leta 1842. Tako kot njeni sorojenci je bila deležna izobrazbe v privatni šoli. Ko je bila stara pet let, ji je umrla mati, nato je zanjo skrbela sestra Magdalena, ki je bila izredna ženska – zelo svetovljanska, izobražena in napredna. Laura je že v otroštvu govorila štiri jezike (nemško, francosko, italijansko in sicilijansko), igrala je več instrumentov in znala na pamet številne antične pesmi. Žal takrat ni bilo možno, da bi ženske študirale na univerzi, zato so sestre Gonzenbach imele salon, udeleževale pa so se tudi neformalne izobrazbe v drugih salonih, kjer so srečevale umetnike ter razpravljale o umetnosti in položaju žensk. Takrat se je v salonih začelo razvijati pripovedovanje zgodb. Laura se je poročila pri 27. letih, imela je pet otrok. Z družino je živela v Neaplju, a je umrla stara komaj 36 let.

Nanjo je vplival dr. Otto Hartwig, ki je vodil nedeljske maše za nemško in švicarsko skupnost v Mesini, ki jih je Laura obiskovala pet let. Hartwig je organiziral kulturno življenje v Mesini, ko je začel zbirati sicilijanske pravljice. Za Lauro je menil, da je ena najbolj nadarjenih pripovedovalk, zato jo je prosil, naj izbere nekaj pravljičaric, saj sam ni znal sicilijanskega narečja. Laura je sicilijanski jezik odlično obvladala, zato je lahko zapisovala zgodbe, ki so ji jih pripovedovale sicilijanske ženske. Očitno je Gonzenbachova poznala nemške, verjetno Grimmove pravljice, mogoče celo francoske. Zanimivo je, da je pravljice takoj prevajala v nemščino, čeprav ni živela niti v Nemčiji niti v Švici. Hartwig in Kohler njenih zapisov nista veliko spreminjala, nista jih olup-